

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філософських наук, професора,
професора кафедри філософії та міжнародної комунікації Національного
університету біоресурсів і природокористування України**

Сторожук Світлани Володимирівни

на дисертацію Мурги Тетяни Анатоліївни

**«Концепт «свобода» в західній філософсько-теологічній традиції»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії**

Актуальність теми дисертаційного дослідження пані Тетяни Мурги зумовлена цілим рядом чинників. Насамперед необхідно звернути увагу на зміни сучасними соціальними викликами, що загострилися в зв'язку з пандемією COVID-19 та терористичними загрозами, так і теоретичними дискусіями з приводу свободи волі та свободи як провідного концепту західної філософської традиції. Крім того, не варто забувати й про те, що розвиток сучасних інформаційних засобів контролю за поведінкою людей, який обґрунтовується необхідністю безпеки, також ставить під сумнів абсолютну цінність свободи особистості в сучасному світі та повертає у поле суспільної уваги феномен свободи.

Зробивши проєвропейський вибір під час Революції Гідності, Україна довела належність до західних цивілізаційних пріоритетів та цінностей, найважливішим серед яких є цінність свободи. Ця культурна універсалія ґрунтується на філософсько-теологічному концепті «свобода», який лежить в основі західної соціально-духовної парадигми, а також ідентичності європейських націй (с. 12), як цілком справедливо зауважує пані Тетяна Мурга.

Слід зазначити, що обрана дисертанткою для розгляду тема дисертаційного дослідження відповідає комплексній науково-дослідницькій роботі кафедри філософії ««Філософські виміри сучасної соціальної

реальності» (Г-10/29) та «Соціально-філософська рефлексія шляхів вирішення конфлікту на Сході України» (державний реєстраційний номер 0116U002518), які виконувалися в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса на замовлення Міністерства освіти і науки України. Це ж, своєю чергою, є прямим свідченням того, що дисертація пані Тетяни Мурги є актуальною та вагомим віхою наукових пошуків кафедри на кафедрі філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів не викликає жодного сумніву. Дисертантка представила на розгляд спеціалізованої вченої ради фундаментальне філософське дослідження у якому розкривається сутність метаморфоз концепту «свобода» в контексті історико-філософських дискурсів, їх національно-культурних та ідеологічних особливостей. Саме з цією метою, як свідчить текст дисертації, пані Тетяна критично осмислює та аналізує основні теоретико-методологічні засади концепту «свобода» в історико-філософському дискурсі.

Особливо актуальними та плідними з позиції філософської спадщини видається зроблений у дисертації аналіз концепту «свобода» в античній філософській традиції в метафізичному, політичному та етичному аспектах, а також розгляд метаморфози концепту «свобода» в східній та західній патристиці (особливо в працях Аврелія Августина). Варто зауважити, що дисертантка ґрунтовно, всебічно і, що важливо, комплексно досліджує сутність головних теолого-філософських підходів у вирішенні проблеми співвідношення Божественної благодаті та свободи волі в середньовічній схоластиці і особливостей тлумачення свободи в юдейській та давньо-християнській релігійній традиціях.

Не викликає сумнівів **теоретична значущість** дисертаційного дослідження. Отримані в дисертації результати аргументовано вказують на доцільність залучення в українській філософській думці цілісної історико-філософської реконструкції генези, трансформації та національно-культурних метаморфоз концепту «свобода» в західному філософському, теологічному та

політичному дискурсах. Саме з огляду на це, матеріали та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі викладання, різних навчальних дисциплін, зокрема філософії, соціальної філософії, історії філософії, філософської антропології, філософії права, етики та естетики. Матеріали дисертації можуть бути використані при розробці спецкурсів та навчальних дисциплін за вільним вибором студентів (історії філософії, українознавства, історії української культури, етнографії, історії філософії) та для розробки нормативно-правових актів (законів, програм, концепцій, стратегій). Крім того, вони можуть стати плідним теоретичним ґрунтом для подальшого вивчення ролі концепту «свободи» у процесі формування західної філософсько-теологічної традиції.

Не викликає жодного сумніву і **практичне значення** роботи, висновки та теоретичні узагальнення якої сприяють можливості використання концепту «свобода» в мовно-концептуальних дискурсах та історичних трансформаціях на підставі етимолого-герменевтичної методології. Утім, практичний потенціал наукового доробку пані Тетяни Мурги цим не обмежується, адже зроблені в її роботі теоретичні узагальнення та здійснене нею пояснення, набувають особливої важливості у сучасній українській і зарубіжній літературі, де відсутня цілісна історико-філософська експлікація національно-цивілізаційних особливостей динаміки та метаморфоз концепту «свобода», саме тому науковий доробку Т. Мурги може стати плідною теоретичною основою для розробки стратегії консолідації українського суспільства.

Загальновідомо, що теоретична і практична значущість дисертаційної роботи визначається **обґрунтованістю наукових положень та висновків** сформульованих у дисертації. У цьому контексті, дисертаційне дослідження пані Тетяни Мурги справляє надзвичайно позитивне враження. Дисертантка професійно підійшла до вирішення цілої низки дослідницьких завдань, що забезпечило реалізацію поставленої у дисертації мети. Цьому сприяла чітка, послідовна та логічна структура дисертаційної роботи. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ дисертації присвячено висвітленню теоретичної та методологічної основи дослідження. Так, у першому підрозділі першого розділу дисертації, запропоновано ґрунтовний аналіз джерельної бази дослідження, в ході якого вона показала, що специфіка генези, еволюції та метаморфоз концепту «свобода» в європейських філософсько-теологічних дискурсах може бути найкращим чином здійснене на підставі філософського аналізу мовно-лексичних утворень та їх культурно-історичної еволюції.

Плідним з наукового погляду видається і другий розділ дисертаційного дослідження. Тут дисертантка аргументовано показала, що генеза концепту «свобода» в античній та біблійно-патристичній парадигмах, може бути розкрито через зміст теолого-філософських суперечок навколо співвідношення Божественної благодаті та свободи волі, що дає змогу встановити їх роль в формуванні концепту «свобода» в західній духовній традиції.

Перетворившись на філософську категорію в класичних метафізичних системах Платона та Аристотеля, концепт «свобода» стає визначальним в оцінці свого вибору та усвідомленні відповідальності за цей вибір, як влучно зазначає Т. Мурґа. Філософія перипатетиків намагається узгодити природну напередвизначеність зі свободою волі людини, яка спирається на власний розум. Проведений порівняльний аналіз поглядів на свободу особистості епікурейців та стоїків засвідчив як глибоку спорідненість, так і докорінні відмінності в їхньому тлумаченні свободи. І ті, й інші спиралися на ідею космічної гармонії, якій повинна відповідати внутрішня гармонія душі людини. Але перші, на основі ідеї відхилення атомів, визначають свободу як можливість власного самовдосконалення, натомість у других свобода є узгодженням власної волі з напередвизначеною Долею. Завершенням античної парадигми у розумінні свободи є неоплатонізм, який вбачав у свободі можливість містичного єднання з Єдиним, якому надаються релігійні, теологічні атрибути.

Слід зазначити, що проблеми висвітлені у другому розділі дисертаційного дослідження пані Тетяни Мурги мають вагомий практичний потенціал і для вирішення сучасних суперечностей в релігійній сфері. Зокрема, у дисертації аргументовано показано перехід від неоплатонізму до релігійного розуміння концепту «свобода» та специфіку біблійного тлумачення свободи. В західній культурно-ідентифікаційній парадигмі це розуміння пов'язане з синтезом юдео-біблійного і античного світорозумінь.

Зауважимо, питання пов'язані з переосмислення концепту свободи у працях отців церкви на основі плідного синтезу античної та біблійної традицій. Зокрема, це переосмислення розглядало свободу в контексті християнської антропології, яка визначала людину як образ та подобу Божу, але одночасно як істоту, обтяжену перворідним гріхом досліджуються дисертанткою у третьому підрозділі другого розділу дисертації. Саме тут вона висвітлює питання співвідношення між Божою благодаттю і свободою волі людини, що набуває особливої значущості у отців церкви.

Третій розділ дисертантка присвячує питанню як концепт «свобода», отримавши у XIV–XVI століттях різноманітні національно-мовні інтерпретації, певним чином визначив ідентифікаційні матриці модерної ідентичності Франції, Великої Британії, США, Німеччини, Польщі, Росії та України. У більшості слов'янських культур концепт «свобода» має дуальну природу, яка підкреслює відмінність між двома іпостасями свободи. Це представлено і мовнихдихотоміях, таких як російська «свобода/вольность-воля», польська «wolność-swoboda» та українська «воля-свобода». Втім, як зазначає пані Т. Мурга, історичні трансформації цих концептів призвели до досить показових метаморфоз у їх інтерпретаціях.

За результатами дослідження сформульовано висновки, які цілком відповідають поставленим завданням. Усі висновки інформативні та лаконічні.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях і авторефераті не викликає жодних зауважень. Результати дослідження

висвітлені у 12 наукових працях, зокрема: 1 стаття у науковому періодичному виданні зарубіжної країни, 4 статті у фахових наукових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, та 6 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Опубліковані праці свідчать про повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та достатній рівень їх оприлюднення.

В авторефераті повністю висвітлені матеріали усіх розділів дисертації.

Дисертація пані Тетяни Мурги в цілому заслуговує на високу оцінку, та все ж не позбавлена деяких недоліків. У зв'язку з цим висловимо наступні зауваження:

1. У підрозділі 2.1. «Гене́за концепту «свобода» в античній філософії» пані Тетяна ґрунтовно висвітлює особливості тлумачення «свободи» Платоном і Аристотелем та засвідчує глибоке знання філософських текстів. Між тим, ця частина дисертації характеризується високим рівнем оглядовості, що свідчить про те, що задекларована дисертанткою у підрозділі 1.2. «Методологічне підґрунтя дослідження еволюції концепту «свобода» в західній філософії» орієнтація на герменевтичну методологію та всебічну інтерпретацію текстів та контекстів (за П. Обенком) не була реалізована повною мірою.

2. Вказуючи на ґрунтовне висвітлення у дисертації особливостей тлумачення поняття «свобода» у давньогрецькій філософії, водночас хотілося б звернути увагу на відсутність уваги пані Тетяни до особливостей тогочасної онтології. На наш погляд, її висвітлення у дисертації сприяло би поглибленню зроблених висновків та застерегло би дисертантку від дещо некритичної екстраполяції сучасних підходів до тлумачення свободи та оціночного ставлення до давньогрецького її розуміння.

3. У підрозділі 2.1. «Специфіка біблійного тлумачення свободи» пані Тетяна зауважує: «Більшість релігій і філософських вчень намагалися позбавити людину від страху перед смертю. Елевсинські містерії і буддистські

медитації-пхови, шаманські камлання і вудуїстська магія були і є різними релігійними засобами подолання танатофобії» (с. 66). На наш погляд, це твердження дещо суперечливе, оскільки всі згадані дисертанткою релігії сформувалися у домодерній парадигмі мислення, яка не позбавляла людину від страху перед смертю, а готували її до смерті, що тлумачилася як перехід до кращого вічного життя позбавленого повсякденних турбот і мирської суєти.

4. Другий розділ дисертації «Теоретичні засади формування концепту свободи в біблійній традиції та антично-середньовічній метафізиці» справляє надзвичайно позитивне враження. Немає жодного сумніву в тому, що дисертантці в цілому вдалося розкрити основні підходи до інтерпретації свободи, утім, на наш погляд, вона не змогла виявити загальні закономірності тлумачення свободи в досліджуваній період, що у підсумку позначилося на висновках до розділу та всієї дисертації.

5. У підрозділі 3.1. «Свобода як концепт французького філософського та політичного дискурсів та символ національної ідентичності» дисертантка послуговуючись принципом єдності історичного та логічного розкриває особливості розуміння свободи у французькому інтелектуальному дискурсі від Мішеля Монтеня через Вольтера, Жана-Руссо та ідеали Французької революції до Жана-Франсуа Ліотара, Мішеля Фуко і Жака Дерріди. На перший погляд, такий підхід цілком виправданий, поміж тим в дійсності між цими мислителями не було спадковості, а тому використовувати їхню спадщину для обґрунтування якоїсь однієї інтелектуальної традиції без використання хоча би методу компаративного аналізу не зовсім доцільно.

6. У дисертації, зокрема. у підрозділі 3.3. «Концепт «Freiheit» в німецькому теологічно-філософському дискурсі», пані Тетяна доводить, що «без з'ясування вчення якого (Баруха Спінози – уточ. наше) неможливо зрозуміти інтенції німецької свободи XVIII – XIX століття» (с. 153) з огляду на поширення кальвінізму у Нідерландах. Утім, на наш погляд, ця думка є дещо дискусійною.

Виявлені зауваження та побажання до дисертації не применшують цінності дисертаційного дослідження та не знижують загального наукового рівня, теоретичного та практичного значення результатів роботи, які відображені у публікаціях та авторефераті.

За актуальністю, науковою новизною, достовірністю та практичною цінністю, змістом і оформленням дисертаційна робота Мурги Тетяни Анатоліївни «Концепт «свобода» в західній філософсько-теологічній традиції», повністю відповідає основним вимогам до наукових досліджень такого рівня, визначеним пп. 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р., які ставляться до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії
та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

С. В. Сторожук

